

PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA IJTIMOIY TADQIQOTLAR

Onlayn ilmiy jurnal

Jild: 03 Nashr: 4 (2024)

www.mudarrisziyo.uz

ISSN: 2992-8931

NOFILOLOGIK OILY O'QUV YURTI TALABALARINING LINGVISTIK VA MADANIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH

Ibragimova Dildora

Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti dotsenti

Annotatsiya: Maqolada ingliz tiliga o'qitishda nofilologik Oliy ta'lim muassasalari talabalarining kommunikativ kompetentsiyasini shakllantirishdagi ustuvor yo'nalishlar tahlil qilingan bo'lib, aynan ingliz tilini o'rganuvchi talabalarining kommunikativ kompetentsiyasini rivojlantirishda as qotadigan pedagogik texnologiyalar va axborot texnologiyalarining xususiyatlari, Mamlakatimizda uzluksiz pedagogik ta'lim tizimini rivojlantirish dasturi xorijiy tilni o'rganayotgan talabalar lingvistik kompetentsiyalarini baholash uchun quyidagi parametrlarni va mezonlarini belgilaydi: masalan, talaba ona tili va xorijiy til tuzilishi haqida zarur lingvistik bilimga ega; ona tili va xorijiy tildagi lingvistik hodisalarni taqqoslash, tahlil qilish malaka va ko'nikmalariga ega.; o'rganilayotgan ona tili va chet tili mamlakatlari adabiyoti va madaniyati haqida tasavvurga ega.

Kalit so'zlar: Lingvistik kompetensiya, lisoniy birlik, ko'nikma, lingvistik terminologiya, pedagogik tizim, pedagogik madaniyat.

Kirish

Keying yillarda olib borilgan tadqiqotlarga asoslanib aytish mumkinki, lingvistik va madaniy kompetensiya kommunikativ va madaniy kompetentsiyalar bilan birga teng mavqeni egallaydi. Tilshunos olim D. A. Ivanovning fikriga ko'ra, "lingvistik kompetensiya" tushunchasi ba'zan lingvistik kompetentlikning sinonimi sifatida ishlatiladi, ammo ularning ma'nolarini farqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu tushunchalarni farqlash zaruriyati til o'zlashtirish, avvalo, gaplarni tushunish va ularni tuzish uchun lisoniy birliklar va qoidalarni o'zlashtirishdan iborat. "Lingvistik kompetensiya – tilning asoslarini bilish, fonema, grafema, morfema, ibora, gap, gap bo'laklari, leksik va grammatik birliklar va boshqalar haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi., tilda nima o'zgarayotgani, unda qaysi jihatlar eng dolzarb ekani, tilning jamiyat va inson hayotidagi o'rni haqida fikrlarni o'z ichiga qamrab oladi. Lingvistik kompetentlikka mazkur fan tarixi, lingvistik tahlil usullari va atoqli tilshunoslar haqidagi bilimlar ham kiradi. O'rganilayotgan til materialini qo'llash yo'llari va ko'nikmalarini o'zlashtirish ham lingvistik kompetentlikni tashkil etadi" [1; 22].

"Tilshunoslikda nutq faoliyati nazariyasi, nutq odobi, funksional fonetika ham lingvistik kompetentlikni tashkil etadi. Lekin chet tili o'qituvchining vazifasi faqat o'zini kompetentli deb emas, balki talabalarda verbal intellekt, til bilishni aks ettirish, analitik bilimlarni aks ettirish qobiliyatlari, xotira, til intuitsiyasi kabi lingvistik qobiliyatlarni shakllantirish, talabalarining lingvistik tafakkurini rag'batlantirish va rivojlantirishdan iborat".

Dj. Raven talaba shaxsini va uning umumiy madaniyatini rivojlantirish uchun lingvistik kompetentlik nafaqat nutq faoliyatini o'zlashtirishning majburiy va zarur sharti, balki til

rivojlanishining asosiy vositasi bo'lib, lingvistik ufqlarni kengaytiradi, tilni o'ziga xos belgilar tizimi va ijtimoiy hodisa sifatida tushunadi [4; 158].

Talabalar tomonidan lingvistik terminologiyani o'zlashtirish, kerakli atamalarni tanlash va to'g'ri ishlatish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli ishlar ularning lingvistik bilimlarini kengaytirishga va shu bilan birga lingvistik kompetentlikni tushunishga yordam beradi.

Shu o'rinda talabalarning madaniy kompetensiyasi muhim o'rin egallaydi. Aytish joizki, zamonaviy pedagogika nazariyasi va amaliyotida falsafa, sotsiologiya, etika va estetikaga asoslangan pedagogik bilimlarni shakllantirishga yordam beruvchi integratsion jarayonlar kuzatiladi. Pedagogika fani oldida madaniyatni pedagogik tizim orqali qanday o'zgartirish haqidagi muammolar turipdi.

Kelib chiqishiga ko'ra, pedagogik madaniyat insoniyatning ijobiy tajribasi sifatida belgilanadigan, insoniylik funksiyasiga ega bo'lgan jamiyat madaniyatidan kelib chiqadi, uning tarkibida inson tuzilishi, dunyoga faol munosabati qayta ishlab chiqiladi. Pedagogik madaniyatning shakllanishi jamiyat g'oyalari, his-tuyg'ulari, maqsad va orzu-umidlari dunyosining obyektivlashuvi bilan bog'liq. U jamiyat orzu-umidlarini ro'yobga chiqarish mexanizmi, uning potensial imkoniyati, hozirgi avlodning ertangi kunga o'tish yo'li va vositasidir. Pedagogik madaniyat orqali jamiyat taraqqiyotining tarixiy jarayoni, uning ongi va amaliy faoliyati, shaxs tafakkuri va ongining boyishi kuzatiladi.

Shu sababli talabaning kasbiy sifatleri tizimida madaniy savodxonlik kabi ijtimoiy muhim sifatni ko'rib chiqish muhim ko'rinadi. Bu hodisaning mazmuni talaba pedagogik madaniyatining quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi: kasbiy bilimlarni egallash, ta'lim-tarbiyaviy tayyorgarlik, mantiqiylik, leksik boylikka ega bo'lish, muloqot, ijodkorlik, madaniy tayyorgarlik [5; 188].

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim g'oyalarini amalga oshirish yondashuvlaridan biri bo'lgan madaniyatshunoslik yondashuvi nafaqat o'quv jarayoni, o'qitish usullari qurilishiga katta ta'sir ko'rsatadi, balki o'qituvchi-talaba, talaba-guruh munosabatlarning yangi uslubini to'laqonli shaxs-madaniyatlarining dialog muloqoti sifatida tasdiqlaydi. Avvalgi subyekt-subyekt munosabatlari tizimini kengroq subyekt-subyekt munosabatlari tizimi bilan almashtirish ta'lim jarayonining chinakam insonparvarlashuviga zamin yaratadi. Madaniyatshunoslik fanlarida, albatta, chet tiliga tegishli bo'lgan bu munosabatlar "talaba shaxsi – madaniyat – o'qituvchi shaxsi" mazmuniga ega bo'ladi.

Chet tili o'qituvchisining vazifalariga o'quvchilar o'rtasida ushbu kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirish ham kiradi, bu esa ularning keyingi kasbiy faoliyatidan kelib chiqadi.

Ilmiy adabiyotlarda tasvirlangan, milliy nutq odobi deb ham ataladigan milliy ijtimoiy-psixologik va lingvo-pragmatik me'yor va qoidalarni tahlil qilib, (Formanovskaya, Shevtsova 1990;) biz shunday xulosaga keldik: LMKni shakllantirishning amaliy maqsadlariga erishish, ma'lum ijtimoiy-psixologik bilimlar va ularni qo'llashning me'yoriy-moslashuvchan ko'nikmalariga bog'liq bo'ladi. Bularga quyidagilar kiradi: a) "xavfsiz mavzular" deb ataladigan bilimlar. Britaniyaliklarda (shuningdek, rivojlangan sanoat mamlakatlarida) o'zlarining daromadlari haqida so'rash va gapirish odat tusiga kirmaydi. -oila a'zolarining mavjudligi yoki sog'lig'i haqida siz faqat umumiy gapirishingiz mumkin, tanishuv boshida oilaviy ahvol, yosh, bolalar soni, ishdagi munosabatlar, tashvishlar va boshqalar haqida so'rash odat tusiga kirmaydi.

b) Ijtimoiy-madaniy jihatdan aniqlangan stsenariylar va milliy o'ziga xos xulq-atvor namunalarini bilish. Bularga marosim-odob va og'zaki-odob qoidalari va standart nutq holatlarida (ijtimoiy aloqalar) xatti-harakatlar normalari, haqiqiy muloqot holatlari kiradi: uchrashuvda, xayrlashuvda, tanishishda, tanishtirishda, tabriklashda, iltimos qilishda, tanqid qilishda, minnatdorchilikda, maqtoqlar va reaksiyalarda, telefon suhbatida, taksida, restoranda, ma'lumot stolida, xarid qilishda va hokazolarda og'zaki va og'zaki bo'lmagan xatti-harakatlar ijtimoiy va nutq an'analari va odob-axloq qoidalari bilan qat'iy tartibga solinadi. Demak, masalan, murojaatni ham, salomlashishni ham, ixcham muqaddimani ham o'zida mujassam etgan "Hello!" bilan telefon suhbatini boshlash odat tusiga kirgan va vaziyatga qarab, "Xayr! ! Assalomu alaykum! Tez orada (keyinroq) ko'rishguncha! Ertaga ko'rishguncha!", va uzoq emas, balki madaniyatimizdagi sof "odob": "Qo'ng'iroq qilaylik! Qo'ng'iroq qiling, unutmang! Biz uchrashishimiz kerak! Bo'ladi! va h.k. Yoki ingliz nutqi odob-axloq qoidalariga ko'ra, rasmiy bayramlarda bir-biringizni tabriklash odat tusiga kirmaydi. Ular tabriklar almashishadi - faqat Rojdestvo uchun tilaklar (Merry Rojdestvo! - Muborak Rojdestvo!) va Yangi yil (Yangi yilingiz bilan! - Yangi yilingiz bilan men uchun juda baxtli Yangi yil - sizga ham xuddi shunday!). Sovg'ani taqdim etish baland va uzoq tilaklar bilan birga emas, balki voqeaga qarab qisqa tabriklash (Tug'ilgan kuningiz bilan! Tabriklaymiz!). Javob replikasi so'zning mazmuniga bog'liq. Rahmat imo-ishorasi yoki uni og'zaki tasvirlaydigan aniq ifoda bilan birga bo'lishi mumkin.

Ijtimoiy lingvistlar "past baho" deb ataydigan milliy subtekstni bilmaslik ko'pincha madaniyatlararo tushunmovchiliklarga olib keladi. Shunday qilib, masalan, muloqot qilish o'rtasidagi tushunmovchilikning tez-tez sodir bo'lishi taklifnomadir. Ingliz jamiyatiga xos bo'lgan urf-odatlar quyidagilarni ta'minlaydi: qilingan taklifnomada uchrashuv sanasi, vaqti va joyi ko'rsatilmagan bo'lsa, hali haqiqiy taklif emas. Buni ikkita dialog misolida ko'rsatamiz.

Olib borilgan tadqiqotlarning nazariy tahlili shuni ko'rsatdiki, lingvistik va madaniy kompetentlikning tarkibiy qismlariga lingvistik, nutqiy, madaniy va kommunikativ kompetensiyalar kiradi. Kommunikativ kompetensiya uning tarkibiy qismlari o'rtasidagi iyerarxik munosabatlarni nazarda tutuvchi ichki tuzilishga ega. Lingvistik va madaniy kompetentlikning barcha subyektlari jamiyat va shaxsning madaniy tanlovlari va imtiyozlarining bilim, ko'nikma, aksiologik asoslarini integratsiyasini ifodalaydi [3; 341].

Demak, lingvomadaniyat tilshunoslikda antroposentrik paradigmaning mahsuli ekanligini N. L. Moskovskayaning ta'rifiga asoslanib, xorijiy til o'qituvchisining lingvomadaniy kompetentligi kontseptsiyasi lingvistik shaxsning (xorijiy til o'qituvchisi) tabiiy mahorati sifatida talqin qilinishi mumkin [2; 103].

Shunday qilib, lingvistik, nutq, kommunikativ va madaniy kompetensiyalar lingvistik va madaniy kompetensiyaning mustaqil o'zaro aloqador subyektlari sifatida harakat qiladi. Buday tahlil ta'lim jarayonida lingvistik va madaniy kompetentsiyaning barcha mavzularini rivojlantirish bir vaqtning o'zida amalga oshirilishi lozimligini ko'rsatadi. Pedagogik faoliyatning aksiologik asosini madaniyat (o'qituvchining umumiy madaniy tayyorgarligi), madaniy kompetensiya, umuman olganda, lingvistik va madaniy kompetensiya tashkil etadi. Ta'lim tamoyillari kompetentlikdan kompetentlikka, ya'ni bilimdan ijodiy foydalanishga va maqsad – qadriyatlarning doimiy murakkablashuviga asoslanadi.

ADABIYOTLAR

1. Иванов Д.А. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании. – М.: Чистые пруды, 2007. – 32 с.
2. Московская Н.Л. Формирование профессиональной компетентности лингвиста-преподавателя в интегрально-коммуникативном образовательном пространстве. – Ставрополь, 2003. – 145 с.
3. Ибрагимова Д. Ш. Интегрированные уроки как средство развития познавательной активности младших школьников //Международный студенческий научный вестник. – 2017. – №. 2. – С. 75-75.
4. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М., 2010. – 568 с.
5. Ибрагимова Д. Ш. Методы страноведческого подхода и использование словарей в изучении иностранных языков в техническом вузе //Молодой ученый. – 2016. – №. 3. – С. 829-832.
6. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: Выявление, развитие и реализация; пер. с англ. – М.: Когнито-Центр, 2002. – 396 с.
7. Сластенин В.А. Профессиональная компетентность учителя // В.А. Сластенин. – М.: Школа-пресс, 2000. – 492 с.
8. Shamsiddinovna I. D., Kahramonovna M. D., Kahramonovna M. D. Teaching English to Defected Children //Academic Integrity and Lifelong Learning (France). – 2023. – С. 228-232.